

Verborgen en vergeten m

Fornuis in kookhuis Zeelandiaweg 5 | Foto: S.Fokké/A.Lamur

Dr. J.F. Nassyiaan 119 | Foto: SGES/A.Lamur 2005

Waterput verlengde Keizerstr
A.Lamur

ARTHY LAMUR EN STEPHEN FOKKÉ | De Stichting Gebouwd Erfgoed Suriname (SGES) is in 2005 gestart met de inventarisatie en documentatie van bakstenen keukens, ovens, stookplaatsen en oude drinkwateropslagsystemen, de zogenaamde ‘verborgen en vergeten monumenten’. Deze monumentjes worden doorgaans over het hoofd gezien ofschoon zij evenzeer tot het gebouwd erfgoed van Suriname behoren. Zij bevinden zich gewoonlijk op de achtererven van Paramaribo of zijn verborgen onder houten vloeren, waar hun bestaan nauwelijks meer bekend is, soms zelfs bij de bewoners niet.

Keukens, ovens en stookplaatsen | In het Paramaribo van weleer geschiedde het koken en bakken doorgaans niet binnenshuis, maar in een apart vrijstaand gebouwtje op het achtererf, het zogenaamde kookhuis of bakhuis. Kleinere woningen hadden meestal een uitgebouwd ‘kookraam’ in de achter- of zijgevel. Dit is typisch voor de traditionele Surinaamse binnenkeuken, de ‘botralie’. In het kookraam stond de koolpot. Houten jalouzieramen zorgden voor de ventilatie van de kooklucht. Nog onduidelijk is echter wanneer het kookraam in zwang raakte.

Bij de ‘buitenshuize’ keuken dient onderscheid gemaakt te worden tussen kookhuizen, bakstenen ovens en stookplaatsen. Het kookhuis is een combinatie van een gemetselde bakstenen oven en één of meerdere stookplaatsen, in de volksmond ‘brandmiri’ genoemd. Stookplaatsen zijn gemetselde fornuizen,

waarbij in het oppervlak van baksteen, twee of meer ronde gaten zijn uitgespaard voor kookpotten en pannen. In de uitsparingen waren meestal ijzeren roosters gemonteerd waarop potten en pannen stonden. Onder de uitsparingen was er een ruimte waar hout werd gestookt om te kunnen koken. Bakovens bestaan uit een gewelf van baksteen, waarvan de wanden en de vloer voorzien zijn van ovenstenen. Het ovengat werd afgesloten met een houten deurtje om de warmte binnen te houden. Het ovengewelf stak meestal door de gevel naar buiten en werd daar ondersteund door twee pilaren. Door hout binnen te stoken werd de oven eerst op temperatuur gebracht. Nadat alle houtskoolresten verwijderd waren, werd in dezelfde ruimte brood of banket gebakken. Kookhuizen zijn in het algemeen vierkant of rechthoekig van vorm en hebben respectievelijk een tent- of schilddak. Het was een privilege voor met name de gegoede burgerij om

Monumenten in Suriname

straat 193-195 | Foto: S.Fokké/

Kookhuis Grote Combéweg | Foto: S.Fokké/A.Lamur

Waterkelder Henck Arronstraat 10 | Foto: S.Fokké/A.Lamur

kookhuizen te mogen bezitten. Ze stonden voornamelijk op de achtererven van statige monumentale gebouwen. Na de stadsbranden van 1821 en 1832, waarbij grote delen van de houten stad Paramaribo in de as werden gelegd, nam het Gouvernement diverse strenge maatregelen om de brandveiligheid in de stad te verbeteren. Regels werden gesteld voor de bouw en de inrichting van keukens en stookplaatsen. Voortaan moesten alle nieuw te bouwen keukens en stookplaatsen geheel van baksteen worden gemaakt en minstens acht voeten hoog van steen zijn gemetseld. Het dak moest met tichels, pannen, leien of van andere onbrandbare materialen zijn gedekt. Voor bestaande keukens en stookplaatsen die niet aan de voorschriften voldeden, werd het recht voorbehouden nadere bepalingen te maken. Voor de bouw diende vooraf vergunning aan het Gouvernement te worden gevraagd. Verder dienden alle keukens of stookplaatsen los van de bebouwing te staan. Indien het erf dit niet toeliet, mocht men aan de huizen bouwen, mits men de keuken dan voorzag van een stenen brandmuur ter hoogte van acht voeten. Keuring geschiedde door de Commissaris van Politie.

Het lopende onderzoek van de SGES naar oude, in onbruik geraakte kookhuizen, ovens, en stookplaatsen, bracht al enkele verrassende ontdekkingen aan het licht. Aanvankelijk werd gedacht dat het in kaart brengen van deze monumentjes in een snel aan modernisering en commercialisering onderhevige stad zoeken was naar een speld in een hooiberg. Het tegendeel bleek waar te zijn. Verspreid over de binnenstad

van Paramaribo zijn nog enkele interessante voorbeelden te vinden van oude kookhuizen, stookplaatsen, en ovens of restanten hiervan.

Waterputten, waterkelders en waterreservoirs

| Vóór de introductie van de moderne drinkwatervoorziening in de 30-er jaren van de vorige eeuw, kende het oude Paramaribo afgezien van de bekende bakstenen waterputten diverse andere typen drinkwateropslagsystemen waaronder stenen regenwaterreservoirs en waterkelders, waterbakken van plaatijzer en putten van geteerde oude metalen vaten. Uit een document afkomstig van het archief van het Bouwdepartement, blijkt dat er zelfs houten waterputten en (regen)waterreservoirs hebben bestaan. Met uitzondering van de bakstenen waterputten, die doorgaans op een schelprits werden aangelegd en prima welwater produceerden, en putten van geteerde oude metalen vaten, dienden de overige systemen voor de opvang van regenwater.

Waterputten | Waterputten waren te vinden op erven van zowel de armen, de kleine middenstand als bij de mensen van stand. Het betrof particuliere putten. Daarnaast blijkt, op een kaart van Paramaribo uit 1916-1917, dat het Gouvernement enkele tientallen openbare waterputten verspreid over geheel Paramaribo heeft gebouwd. Deze waren meestal nabij de hoeken van straten gesitueerd. De putten waren meestal rond van vorm. Toch blijken er ook vierkante waterputten te zijn geweest. Uit het archief van het Bouw-

Waterput B. Boedhoe-Dr. S. Redmondstraat 94 | Foto: S.Fokké/A.Lamur

departement komt verder naar voren, dat sommige openbare putten opgebouwd waren op een ring van wanehout, waarop een 1,5 steensmuur ter hoogte van 0.80 m gevolgd door een eensteensmuur. De putten hadden een omtrek van 1,56 m en een diepte van 3 m.

Uit de inventarisatie van nog bestaande waterputten in Paramaribo die de SGES van juni 2005 tot en met april 2006 heeft uitgevoerd, blijkt dat op de bestaande Gravenstraat-ritsformatie (nu Henck Arronstraat) zich nog enkele bakstenen waterputten bevinden die in een verbazingwekkend goede staat verkeren. Als stille getuigen markeren ze het gebied van de Gravenstraat-ritsformatie. Ze worden in het algemeen niet meer gebruikt en zijn bijna alle dichtgemetseld.

Het gaat met name om de waterputten op de nummers 116, 122 en 124 aan de Henck Arronstraat. Hierbij springt de bakstenen put op nummer 122 in het oog vanwege zijn fraaie architectuur. Aan de Prinsessestraat 6 ter hoogte van de Henck Arronstraat, is een bakstenen waterput te vinden die nog steeds in gebruik is. Aan deze put was vroeger een waterpomp aangesloten. Opvallend is de zeldzame vierkante waterput met cilindrische 'schacht' aan de Katharinastraat. Ook de bakstenen waterput aan de Verlengde Keizerstraat 193-195 met een prachtig plateau van plavuizen dat nog deels intact is, is een voorbeeld van een fraaie historische put-architectuur, evenals de put aan de Dr. Sophie Redmondstraat 94.

Waterkelders | In het oude stadsgedeelte van Paramaribo zijn de afgelopen jaren bij de restauratie van enkele monumentale gebouwen, waterkelders aangetroffen die vermoedelijk dateren uit de 18de en 19de eeuw. Het betreft bakstenen regenkelders waarin hemelwater van de daken werd geleid voor dagelijks gebruik. De kelders, die zich onder de vloer bevinden, zijn meestal vierkant of rechthoekig van vorm. Het vroegere woonhuis van Suzanne Duplessis aan het Onafhankelijkheidsplein 2, waarin tegenwoordig het Nationaal Instituut voor Milieu & Ontwikkeling in Suriname (NIMOS) is gehuisvest, bezit een regenkelder die bij de restauratie in 2001 weer onder de vloer verdween. Ook in de gebouwen van het Bisdom aan de Henck Arronstraat zijn waterkelders aangetroffen. Henck Arronstraat

14 (Centrale Administratie Bisdom) heeft een waterkelder in de rechter achtertravee. Het is afgewerkt met grijze plavuizen en is circa 1 m diep. De regenkelder werd in de 18e eeuw via een loden goot en regenpijp gevuld, maar is nu al heel lang buiten werking. Deze kelder is tijdens de restauratie in 1999-2001 zichtbaar gemaakt middels een beloopbare glasplaat in de achterkamer. De waterkelder aan de Henck Arronstraat 10 werd recentelijk (februari 2006) tijdens restauratiewerkzaamheden blootgelegd en verkeert nog in een zeer goede staat. Tijdens de restauratie van Waterkant 12, enkele jaren geleden, werd in de kelderruimte een gewelfde regenkelder aangetroffen, die thans als wijnkelder wordt gebruikt.

Regenwaterreservoirs | Regenwaterreservoirs zijn veelal langgerekte tunnelvormige bakstenen bouwsels, grotendeels onder de grond en met een gewelf dat bovengronds uitstak. Hierin werd het regenwater opgevangen. Voorbeelden hiervan zijn heden ten dage nog te vinden op het terrein van het Ministerie van Binnenlandse Zaken aan de Wilhelminastraat 3 en het Presidentieel Paleis aan het Onafhankelijkheidsplein. Buiten Paramaribo zijn regenwaterreservoirs aangetroffen op bijvoorbeeld Fort Nieuw Amsterdam, de plantages Constantia, Friendsbeleid, Katwijk en Hecht en Sterk, alle in het district Commewijne. Het regenwaterreservoir van Hecht en Sterk is niet voorzien van een gewelf, maar heeft een plat dak.

Waterkelders en regenwaterreservoirs waren in het oude Paramaribo geen gemeengoed, maar werden speciaal gebouwd ten behoeve van de 'mensen van stand', terwijl aan de andere kant de lagere volksklasse het in het algemeen moest doen met gemeenschappelijke waterputten die verspreid stonden over de stad.

De inventarisatie van de verborgen en vergeten monumenten is nog in volle gang. Geleidelijk aan geeft historisch Paramaribo steeds meer van haar rijke verleden prijs. ■

Arthy Lamur is stafmedewerker projectmanagement bij de Stichting Gebouwd Erfgoed

Suriname Stephen Fokké is directeur van de Stichting Gebouwd Erfgoed Suriname

De SGES is op 1 augustus 1997 opgericht. Het is een overheidsstichting die valt onder het Ministerie van Onderwijs en Volksontwikkeling (MINOV). De SGES heeft als hoofdtak het voorbereiden van een monumenten beheersorganisatie. Zij is verantwoordelijk geweest voor de nominatie van de historische binnenstad van Paramaribo voor UNESCO's Werelderfgoedlijst.